

МЪДРОСТТА НА ВРЕМЕТО

Константин Еленков

Нашето време е белязано със знака на равносметката. Причина за това е може би бурно протичащото двадесето столетие — никога в историята не са се редували така бързо крахът и разцветът, войната и мирът, никога в толкова кратки срокове не са се осъществявали така полюсни по своята същност събития. Така в рамките само на един човешки живот биха могли да се вместят събития, които да имат съдбовен, епохален смисъл в историята на човечеството. И затова интересът към мемоарите и дневниците на изтъкнати държавници и полководци е не по-малък от любопитството към писателските спомени и биографии. Изкуството на държавника и политика в изграждането на историята има твърде много общи черти с изкуството на художника и твореца в създаването на един *друг* свят. Затова интересът към личния живот на такива хора е интерес към историята на човешкия дух, към силата и възможностите на проявленията му...

Спомените на Л. И. Брежнев оформят един своеобразен триптих: войната, мира, земята. Получило се е така, че авторът на „Малката земя“, „Възраждане“ и „Целина“ е осъществил забележително по своята хармония и смисъл триединство — пълководца, политика, държавника и стопанския ръководител. Това триединство се вижда особено ясно още в самия замисъл — да се разкрие в цялата му красота и величие обикновеният съветски човек: на бойното и на мирното поле. Най-хуманните и най-мирни идеи на света трябваше да минат през огъня на най-страшната война, която човечеството помни. И от този огън, от битката със смъртта да бъдат изнесени чисти знамето на мира и живота. И в трите книги на този удивителен документален триптих се утвърждава истината за новия, социалистически човек, човека, който успя да узакони правдата на най-светлия идеал като своя правда и да воюва за тази правда неотстъпно и неуморно повече от половин век. Този Човек умее да защитава идеала, с който е свързан кръвно, независимо дали това ще е Москва или Ленинград, Малката земя или целината.

„В географския смисъл Малката земя не съществува...“ Тия думи на автора изведнъж добиват метафоричен смисъл — Малката земя в ония години, това е онази плоскост, онава пространство, което всеки съветски гражданин е пренесъл в най-съкровения дял на сърцето. Родината не е географско понятие. В съдбовни мигове това понятие придобива изключително поетичен смисъл. Ето така във време на война един „каменист къс суша, притиснат до водата“, с „дължина по фронта шест километра, ширина — едва четири и половина километра“ може да получи неочаквано висока цена, да стане символ на родината. В такива мигове „безценни стават храбростта, предаността, инициативата на всеки командир и политработник, на всеки войник и матрос“ (с. 27).

„Ние не искахме война. Но когато тя започна, великият съветски народ встъпи в смъртна схватка с агресора.“ Това са думи, толкова познати, толкова пъти чувани от нас. Но сега те получават особен смисъл, защото са изречени от първия партиен и държавен ръководител на великата страна, човека, който в тази война участва от първия до последния ѝ ден в действащата армия. И от опита на участник в най-жестоката досега война той, полковник Л. И. Брежнев, ще извлече най-мъдрата поука: „Не бива да има никога война!“ Малката земя е не само един от ключовите пунктове на войната, тя е ключ и за разбиране на новата съветска душевност. С кръвта си малоземци пишат до Сталин: „Тя, макар и малка, но е наша, съветска, тя е напоена с наша пот, с нашата кръв и ние никога и на никакъв враг няма да я дадем...“

Почти всички, които писаха за спомените на Л. И. Брежнев, изтъкваха богатството на уроците по човечност, които дават тия книги, вълнуващата им художествено-документална сила. „Някои страници на книгата — писа Иван Цветков — напомнят описанията на подвига в руската литература и мислите на руските писатели за него.“ И сочи като примери Толстой и А. Гвардовски. Кое наистина приближава тия спомени до художествената литература? Несъмнено това е вниманието към обикновените хора. В центъра и на „Малката земя“, и на „Възраждане“, и на „Целина“ е човекът, обикновеният съветски човек. Тия книги са населени с огромен брой съветски хора, с които се е срещал и работил Л. И. Брежнев. При това те не са никакви бледи спомени, нито фон на повествованието, те са центърът, основата, върху която са изградени тия спомени. С колко подробности и с колко обич си спомня авторът за всеки от ония, които са произвели впечатление върху него. Наистина това могат да бъдат и командуванията Константин Леселидзе, и художникът Борис Пророков, но в повечето случаи това са безизвестни съветски хора, покорили автора с мълчаливия си подвиг, с безкористната си твърдост и всеотдайност. „И каква сила е присъща на светския строй, на нашия народ — обобщава Л. И. Брежнев, щом въпреки всички трудности и прегради ние постигнахме това високо равнище на икономиката, науката, културата, с което посрещнахме шестдесетгодишнината на Октомври“ (с. 162).

Особено ценни в тези книги са мислите за ръководителя, за отговорността на водещия, на управляващия масите. В мир и война това е „човек на показ“. „И стопанският, и партийният ръководител не трябва да забравят, че подчинените им се подчиняват само служебно, че те служат не на директора или на завеждащия, а на делото на партията и държавата. И в това отношение всички са равни... Да, провинилият се трябва да носи отговорност: партийна, административна, дори съдебна — каквато трябва. Но в никакъв случай не бива да се накръпява самолюбието на човека, да се унижава достойнството му“ (с. 50).

Авторът си спомня обаятелни командири и ръководители, спомня си с умиление един труден миг от сражение край Житомир — Киев, когато адютантът му ще каже: „Това е комисарят, началникът на политотдела!“ „Отдавна вече не съществуваше в нашата армия комисарският институт, отдавна във войската ни не се е чувала и самата дума *комисар*, но на Кравчук му се сторила най-подходяща в момента“ (с. 81)). Най-подходяща е тази дума, защото изразява най-силно смисъла на един извоюван с кръв авторитет. „Изобщо ще отбележа, че паметта за хората, особено за добрите хора, за партийния работник е и човешки дълг, и професионално задължение. С тях трябва да се общува. Това обогатява партийния работник... Освен това е просто приятно да откриеш добрия човек — работник, колхозник, строител, агроном, художник, журналист, учен“ (с. 123).

Спомените на Л. И. Брежнев буквално са преизпълнени с описание на такива хора. Много често авторът започва с фразата: „Иска ми се да разкажа и

за...“ Или: „И тук ми се иска да спомена с добра дума една скромна жена...“ Л. И. Брежнев има памет за доброто, за красивото. „През живота си — пише той — аз много пъти съм се убеждавал, че истинските герои в обикновена обстановка почти винаги са скромни и не бият на очи. Вършат си работата просто и безотказно“ (с. 270). И спомените на ръководителя на съветската държава са изпълнени с безброй героични постъпки, намираме такива подробности, които ни разкриват автора като дълбоко емоционална, богата душевно натура. Така например след гибелта на самопожертвувал се целинник, участник и герой от войната, в палатката му неговите другари намират фиданки на украински вишни. „Значи не се е канел скоро да напуша Казахстан“ — с болка заключава авторът. Или друг случай. Смъртно ранен офицер настоява пред Л. И. Брежнев да бъде изпратен в частта подир оздравяването си. Авторът си спомня: „Той се усмихваше. Буца ми заседна на гърлото. По време на войната не един път съм чувал тия думи: „Искам да се върна в частта си.“ Но никога няма да забравя лейтенанта с неговото невоенно „ходатайствувайте“...“

„Малката земя“ не е просто „книга за войната“. Тя по-скоро е книга за мира. Като Толстой и авторът на „Възраждане“ доказва, че за руския народ и войната е труд — непосилен, натрапен, но труд, а не забавление. „Всичко беше взривено, опожарено, унищожено от войната“ (с. 94). Остава вярата в труда — мирния съзиждащ труд на съветския народ. „Възраждане“ има нови герои — строители, инженери, — но това са същите хора, довчерашните воини от бойните полета на родината. И авторът сега е първи секретар на Запорожкия областен комитет на партията — един от най-трудните обекти на следвоенното строителство. Но и в новото превъплъщение това е пак той — всеотдайният, талантлив ръководител, воин от предната линия на фронта на родината.

С топлотата, с която ни е разказвал за бойните си другари, със същата обич сега той говори за новите герои — строителите. „Анатолий Николаевич Кузмин, среден на ръст човек, малко пълен, с пенсне, доколкото си спомням, никога не повишаваше глас“ (с. 106). С подобни характеристики — понякога възторжени, друг път изпълнени с душевна веселост — са изпъстрени повечето страници от спомените на Л. И. Брежнев. Особено качество на тази художествено-документална епопея е нейната конкретност, богатството на интересни, ярки и колоритни по своя характер факти. В основата на това е богатата и динамична биография на един държавник, здраво и тясно свързал съдбата си със съдбините на своя народ. „Щастлив е политикът, щастлив е държавният деец, когато може винаги да говори това, което действително мисли, да прави това, което действително счита за необходимо, да се стреми към това, в което действително вярва“ (с. 92).

Името, което най-често срещаме в спомените на Л. И. Брежнев, е името на В. И. Ленин. И това никак не е случайно. В своята практика, както и в разсъжденията си върху своя опит авторът на тази чудесна трилогия винаги се е опирал на Лениновата мисъл, търсел е подкрепа и упование в действената мощ на Лениновото слово. Той следва примера на гениалния учител във всичко, свържава с него мислите и делата си, поведението и постъпките си. „Аз разбрах, че емоциите трябва да се сдържат, че на поста, на който партията ме е издигнала, нямам право на необмислени думи. Когато събирах хората на съвешание, действително се съветвах с тях, давах възможност на всекиго да изкаже мнението си и не бързах да изкажа моето. Защото има и такива другари — уловят „началническата“ гледна точка и край, друго мнение вече не можеш да чуеш“ (с. 165).

Особено място и значение отдава Л. И. Брежнев на критиката и самокритиката. Още от тежките години на възстановяването от войната авторът си спомня остра критична кореспонденция в „Правда“: „Изпълнението на плана се отчита не по физически обем, а в рубли. Така процъфтява измамата...“ Сам ав-

торът е дал предпочитание на ония места от стенограмите на съвещания и разговори, които се характеризират с острота и критичност. „Онзи, който престава да възприема критиката, е загубен за делото“ (с. 185). А на едно място четем: „Читателите могат с основание да задават въпроса — лесно е, така да се каже, да възпитаваш другите, а как самият автор възприема критиката? Ще отговоря честно — възприемах я тежко, но сигурно другояче не може и да бъде. . . Само лекомисленият, празният човек може да слуша упреци, да се подсмивва и веднага да ги изхвърли от главата си“ (с. 193).

Изповедният, задушевен тон в спомените е белег на особена душевна нагласа. Благодарството на духа, естествената топлина и сърдечност се налагат като основна характеристика и на езика, на стила на разказване. Пред нас се разкрива заедно с всичко друго и образът на автора — искрено и дълбоко свързан с делото на партията и на своя народ, бащински грижовен и синовно предан, по ленински безкомпромисен и чистосърдечен. Л. И. Брежнев влага цялата си душа и сърце в работата, която извършва. Дали това ще бъде „Запорожстал“ или Целината, индустриализацията или селското стопанство — винаги той работи с жар и вътрешна убеденост. „И днес на писалището ми в Кремъл — пише авторът — редовно се появява бюлетин за хода на пролетната сеитба, за състоянието на посевите, за темповете на житата.“ Но това не е сухата статистика на фактите, нито служебното осведомяване за „хода на работите“, а жива човешка заинтересованост за близки на сърцето неща: „По стар навик се обаждам в различни краища на страната и когато чувам другарите от Кубан, от Край-днепровието, Молдавия, Поволжието и Сибир, още по гласовете им усещам какво е състоянието на житата“ (с. 201).

„Още по гласовете им усещам. . .“ Така може да говори само човек, кръвно свързан със земята и народа си, човек, минал през всички изпитания и радости на своята родина. Оттук идва и онази светла, ясна до прозрачност линия в „сюжетата“ на тия спомени: в тях се преплитат тясно съдбата на един човек със съдбата на един народ. Някак неотделими са спомените на Л. И. Брежнев — в тях трудно можеш да разграничиш къде е личното. И когато ще каже: „Случва се човек да попадне в такива обстоятелства, в които за година вижда, научава, преживява толкова много неща, колкото през друго време не се вмести в цял живот“ — читателят приема тази неразлъчимост така просто, както авторът я разбира и предава: „И ние преживяхме всичко това. . .“ В „ние“ е включено и скромното присъствие на автора, в него и чрез него той е осъществил себе си. И ако трябва само с две думи да характеризирам тия спомени, те са: простота и яснота. В същност това са и основни принципи в живота и дейността на автора. . .

„Аз изобщо никога не съм бил привърженик на грубия, креслив или, както го наричат, „волеви“ метод на ръководство. . .“ (с. 135). На много места в своите спомени Л. И. Брежнев показва как именно простата човешка постъпка, личният пример на ръководителя са много по-резултатни уроци от всяка проява на фалшива началническа сила. Високите нравствени добродетели, които притежава съветският народ, поставят високи изисквания и пред ръководителя. За да могат хората „да получават от него заряд, сигурност“, той трябва да бъде „организиран, стегнат, бодър“, не бива „да проявява обърканост, слабост“. От друга страна, „партийният ръководител трябва да приема другарите си по работа таква, каквито са, не трябва да се опитва да променя хората „по свой маниер“. В това разбиране на Л. И. Брежнев още веднъж проличава ленинската школа, ленинската линия на разгръщане инициативата на масите, на опора в творческата индивидуалност на всеки един от колектива.

Малко след като бях прочел спомените на Л. И. Брежнев, чух по радиото коментар за мемоарите на бивш генерал от НАТО. Очаквах да се говори — по-

не куртоазно! — за безсмислието на войната, да се извличат някакви поуки от надпреварата във въоръжаването. Нямахме и помен от подобни угризения на съвестта. Това бяха, както сполучливо ги нарече коментаторът, не мемоари, но политическа фантастика. И то каква! Въпросният генерал предричаше като неизбежна за света трета световна война. И с каква наслада само болното въображение на този генерал описваше атомния взрив, който щял да избухне над не знам кой си град от държавите—членки на НАТО, и естествено щял да предизвика към ответна акция „миролюбците“ от блока. Цитираха се броят на убити и ранени, на облъчени и заразени, сочеше се точната година на този взрив, който според шизофреничната идея на генерала ще избухне ни по-рано, ни по-късно от 1985.

И си помислих — дори сравнението между „спомените“ на натовския генерал и книгата, която току-що бях прочел, е нелепо, кощунствено. Можеха ли да бъдат сравнявани трезвите поуки от една война с нейното възхваляване, горчивият спомен — с възторженото предричане за възможността от свършека на света! Можеше ли да се сравняват — освен ако не се противопоставят — гравидното с разрушителното начало в света, умопомрачителното с разумното, доброто със злото? . . .

Спомените на Л. И. Брежнев показват още веднъж, че мъдростта на времето — най-великата и най-сигурна мъдрост, която е постигало човечеството в своята история, повелява мирен труд в името и за благо на човека. И ако идеите на социализма побеждават, то е, защото в тях е заложена тази проста и трудна мъдрост — една и за човечеството, и за човека. . .